

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Библиотека
ЗБОРНИЦИ

КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ – ВЛАДАР, ЛИЧНОСТ И ДЕЛО

Тематски зборник радова

II

Београд 2026.

КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ
– ВЛАДАР, ЛИЧНОСТ И ДЕЛО
Тематски зборник радова
II

Издавачи

Центар за српске студије Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Правни факултет, Универзитет у Београду

За издаваче

Проф. др Бојан Милисављевић, декан
Правног факултета Универзитета у Београду

Уредници издања

проф. др Данко Леовац
проф. др Нина Кршљанин

Уређивачки одбор

проф. др Зоран Мирковић
проф. др Сузана Рајић
др Душица Бојић

Рецензенти

Проф. емеритус Сима Аврамовић,
Правни факултет Универзитета у Београду
проф. др Зоран Чворовић,
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
др Љубодраг Ристић

Секретар Одбора

Асист. мср Ђорђе Степић

Правни факултет Универзитета у Београду, 2026.

Сва права задржана. Ниједан део ове књиге не може бити репродукован, преснимаван или преношен било којим средством – електронским, механичким, копирањем, снимањем, или на било који други начин без претходне сагласности аутора и издавача.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	7
------------------	---

ДРЖАВА И ПРАВО

Зоран С. Мирковић

ЗАКОН ЈЕ НАЈВИША ВОЉА У СРБИЈИ – ПРИМЕР ДОКАЗНЕ ТЕОРИЈЕ У ЗАКОНИКУ О КРИВИЧНОМ СУДСКОМ ПОСТУПКУ ИЗ 1865. ГОДИНЕ	11
---	----

Нина Кршљанин, Ивана Марковић

ПРВЕ ИЗМЕНЕ КАЗНИТЕЛНОГ ЗАКОНИКА ЗА КЊАЖЕСТВО СРБИЈУ У СВЕТЛУ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИХАИЛА	23
---	----

Маша Кулаузов

КНЕЗ МИХАИЛО И КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО ЊЕГОВЕ ДРУГЕ ВЛАДАВИНЕ У ЗАПИСИМА САВРЕМЕНИКА.....	61
--	----

Валентина Цветковић Ђорђевић

КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ И ПРОСВЕЋЕНИ АПСОЛУТИЗАМ	79
---	----

Ђорђе Степић

“КНЕЗ У СКУПШТИНИ” – ПРАВНОПОЛИТИЧКЕ ТЕМЕ У ПРЕСТОНИМ БЕСЕДАМА КНЕЗА МИХАИЛА ОБРЕНОВИЋА И СКУПШТИНСКИМ АДРЕСАМА	99
---	----

Радомир Ј. Поповић

ГАРНИЗОНСКА ВОЈСКА ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИХАИЛА 1839–1842. ГОДИНЕ	119
--	-----

Филип Бојић

ДОПРИНОС КНЕЗА МИХАИЛА ОБРЕНОВИЋА РАЗВОЈУ СОЦИЈАЛНОГ ЗАКОНОДАВСТВА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ	137
---	-----

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА

Наталија Туригина

БАЛКАНСКО ПИТАЊЕ КРОЗ ПРИЗМУ АКТИВНОСТИ СЛОВЕНСКИХ КОМИТЕТА РУСКЕ ИМПЕРИЈЕ ТОКОМ ПЕРИОДА ВЛАДАВИНЕ МИХАИЛА ОБРЕНОВИЋА (1860–1868)	155
---	-----

Јована Блажић Пејић

ИВАН СЕРГЕЈЕВИЧ АКСАКОВ И СРБИЈА (1860–1868)..... 167

Урош Татић

ПОМОЋ ФРАНЦУСКЕ СРБИЈИ У ДОБИЈАЊУ ГРАДОВА
ОД ТУРАКА 1867. ГОДИНЕ 183

ЗАВЕШТАЊЕ И ТРАДИЦИЈА

Александар Марушић

КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ: ВЛАДАР КОЈИ ЈЕ ЗАДУЖИО
РУДНИЧКО-ТАКОВСКИ КРАЈ 205

Видан Богдановић

КНЕЗ МИХАИЛО У ДЕЛИМА СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА И
ДУШАНА БАРАНИНА 227

Александар Стевановић

ЕСТЕТИЧКО ВАСКРСНУЋЕ КНЕЗА МИХАИЛА..... 245

ПРИЛОЗИ

ЗАКОНОДАВСТВО КНЕЗА МИХАИЛА: ИЗБОР ИЗ ПРОПИСА

ПРОКЛАМАЦИЈА „МОМЕ ЉУБЕЗНОМ НАРОДУ“
(14. СЕПТЕМБАР 1860. ГОДИНЕ)..... 263

ЗАКОН О НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ (17. АВГУСТ 1861. ГОДИНЕ)..... 265

УСТРОЈЕНИЈЕ ДРЖАВНОГ СОВЈЕТА (17. АВГУСТ 1861. ГОДИНЕ) 275

УСТРОЈЕНИЈЕ ЦЕНТРАЛНЕ ДРЖАВНЕ УПРАВЕ
У КЊАЖЕСТВУ СРБИЈИ (10. МАРТ 1862. ГОДИНЕ) 283

ЗАКОН О ДАВАЊУ СУДИЈА ПОД СУД (11. ЈУНИ 1864. ГОДИНЕ) 297

ПРОГРАМ СКУПА (19–21. АПРИЛ 2023. ГОДИНЕ)..... 301

ИВАН СЕРГЕЈЕВИЧ АКСАКОВ И СРБИЈА (1860–1868)

Апстракт: У раду су представљени личност и дело Ивана Сергејевича Аксакова, истакнутог руског словенофила и једног од вођа Московског словенског добротворног комитета, песника и публицисте, и његово деловање у погледу Срба током периода 1860–1868. године, односно његово виђење политике Михаила Обреновића и решавања српског националног питања. Одговоре на постављена питања потражили смо у обимном корпусу објављене и необјављене архивске грађе српске и руске провенијенције, те у релевантној литератури.

Кључне речи: Иван Сергејевич Аксаков, словенофилство, Московски словенски добротворни комитет, Михаило Обреновић, Србија.

* * *

*„...На Дунай! Туда, где новой славы,
Славы чистой светит нам звезда,
Где на пир мы позваны кровавый,
Где, на спор взирая величавый
Целый мир ждет Божьего Суда!...”¹*

Од времена Светоандрејске скупштине и повратка Обреновића на власт, а нарочито током друге владавине Михаила Обреновића, интересовање руских словенофила, помера се према Србији и Србима. Свесрдно подржавајући покрете за ослобођење балканских народа, Србији су приписивали водеће место, а нарочито су уважавали кнеза Михаила, у кога су полагали огромне наде, као на личност која би уз подршку Русије могла да на својим плећима изнесе процес ослобођења балканских хришћана. Везано за балканска питања међу словенофилима и члановима Московског словенског добротворног комитета посебно се издвајало име Ивана Сергејевича Аксакова (1823–1886), публицисте и песника, кнез Михаиловог вршњака,² који је већ у раној младости показао своје интересовање

1 Стихови који су током Кримског рата (1853–1856) настали из пера Ивана Сергејевича Аксакова: *На Дунай (1854)*, Сборник стихотворений И. С. Аксакова, Москва, 1886, 6–7.

2 У години у којој се обележава двеста година од рођења српског кнеза Михаила Обреновића (2023), истовремено, обележава се и двеста година од рођења Ивана Сергејевича Аксакова, рођеног 26. септембра, односно 08. октобра 1823. године.

за Балканско полуострво, а уједно и за Србе, те са многима од њих одржавао преписку, о чему нам сведоче бројни архивски материјали из његових личних фондова.³

Иван Сергејевич Аксаков рођен је у селу Надеждино (данашња Башкирија), као трећи син у многобројној племићкој породици писца Сергеја Тимофејевича Аксакова и Олге Семјоновне, кћерке суворовског генерала Семјона Григорјевича Заплата и турске робиње. Са само три године (1826), Аксаков се са породицом сели у Москву, и та животна одлука на неки начин одредиће судбину читаве породице. Крајем четврте деценије 19. века, у културном животу Москве формирао се тзв. словенофилски правац интелектуалне мисли, чији симбол постаје ова породица, а њихово имање у Абрамцеву, главно место окупљања ондашњих словенофила. Основно образовање Аксаков је стекао код куће, а студије права завршио је у Петрограду (1838–1842). Одмах по стицању дипломе правника, добија службу прво у Сенату (1842), а затим у Министарству унутрашњих послова (1848). Током деветогодишње чиновничке службе, обишао је унутрашњост земље и стекао нова знања и искуства, а за време свог боравка у Астрахану (1843), међу првима се одазвао позиву свог рођака, руског историчара и словенофила Василија Алексејевича Панова (1819–1849), па је међу тамошњим радницима прикупљао прилоге за потребе православних цркава и манастира у Далмацији и Херцеговини.⁴ Међутим, 1851. године, Аксаков напушта државну службу и окреће се новинарству, те активнијем деловању унутар словенофилског покрета. Године 1852. Аксаков уређује трећи том словенофилског зборника *Московский сборник*, а затим на позив Руског географског друштва у научне сврхе годину дана проводи у Малорусији (данашња Украјина). По повратку у Москву, у јеку Кримског рата, који су руски словенофили дочекали с одушевљењем, као прилику за решавање Источног питања, а по смрти руског цара Николаја I, Аксаков се прикључује московским добровољцима тзв. Серпуховској дружини (1855) и учествује у одбрани Севастопоља, а затим другу половину 1856. године проводи као члан комисије кнеза В. И. Васильчикова која је вршила испитивања злоупотреба током рата у Севастопољу.⁵ У погледу решавања Источног питања, Иван Сергејевич Аксаков као истински словенофил, своје погледе је темељио и развијао

3 Лична заоставштина породице Аксаков данас се чува на више локација, и то у оквиру Научно-истраживачког одељења рукописа Руске државне библиотеке (НИОР РГБ, Фонд №3) и Руског државног архива књижевности и уметности (РГАЛИ, Фонд №10) у Москви, па у оквиру Одељења рукописа Руске националне библиотеке (ОР РНБ, Фонд №14) и Рукописног одељења Института за руску књижевност (Пушкиновог дома) Руске академије наука (ОР ИРЛИ РАН, Фонд №3) у Петрограду.

4 Т. Ф. Пирожкова, *Славянофильская журналистика*, Москва, 1997, 86.

5 О Ивану Сергејевичу Аксакову више у: Н. И. Цимбаев, *И. С. Аксаков в общественной жизни пореформенной России*, Москва, 1978; В. Вулетић, *Иван Аксаков: Срби и Источно питање*, Зборник Матице српске за славистику 67 (2005), 7–50; А. А. Тесля, *Последний из «отцов»: биография Ивана Аксакова*, Санкт-Петербург 2015; С. Лебедев, *Предисловие: Наше знамя-русская народность*, ответственный редактор О. Платонов, Москва 2008, 5–66.

кроз призму словенофилства, односно стварања словенске идеологије и месијанске улоге Русије, православља као битног обележја Словенства, негативног односа према Западу, те величања монархије и апсолутизма. Сматрао је да је Русија обавезна да као једина слободна словенска земља окупи око себе све словенске народе и поробљеним Словенима пружи подршку у њиховим борбама за слободу.⁶

Иако је већ револуција 1848/1849. године у њему пробудила интересовање за Словене,⁷ значајније ангажовање у контексту Балкана и Србије, Иван Сергејевич Аксаков започиње по повратку са свог првог путовања по Европи, током зиме 1857/1858 године, када иницира и учествује у оснивању Московског словенског добротворног комитета (1858–1878),⁸ друштвене организације, која је имала за циљ пружање различите врсте помоћи словенским народима, нарочито Србима, најпре само онима у Османском царству, а затим и онима под влашћу Хабзбуршке монархије, а која је подразумевала подршку њиховом духовном, културно-просветном, економском, па и политичком развоју, а све у циљу јачања руског утицаја на Балкану.⁹ Поред тога, након укидања шестогодишње забране бављења уређивачком делатношћу, донете након објављивања трећег тома словенофилског издања *Московский сборник*, од лета 1858. године незванично преузима и уређивање првог словенофилског часописа *Русская беседа* (1858–1859). Сем тога, Аксаков покреће и сопствене новине *Парус* с циљем да руску публику што више заинтересује за словенско питање. Одмах по добијању званичне дозволе, нагласио је да ће ново словенофилско гласило стајати на стражи словенских интереса, те да ће му бити потребне сталне вести из словенских земаља, па је стога подршку и помоћ затражио од руског протојереја у Бечу, Михаила Фјодоровича Рајевског, једног од главних спона између руских словенофила и Словена.¹⁰ Стога, као уредник оба словенофилска гласила, саставља циркуларно писмо Словенима, преводи га на пољски, српски, чешки и бугарски језик, и шаље у словенске земље као позив за сарадњу словенским интелектуалцима.¹¹ Рачунао је да би сталним вестима из словенских земаља могао да привуче богате

6 В. Вулетић, *нав. дело*, 9–10.

7 Н. И. Цимбаев, *нав. дело*, 39.

8 С. А. Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858–1876 годах*, Москва, 1960, 31; С. Терзић, *На капијама Константинопоља. Русија и балканско питање у 19. веку*, Београд, 2021, 133.

9 Више о раду Московског словенског добротворног комитета и његовим везама са Србима: Ј. Блажић Пејић, *Московски словенски комитет и српско питање*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2021.

10 И. С. Аксаков – М. Ф. Рајевски, *Москва, 22. јун 1858*. Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. Епистолярный дневник 1838–1886 гг. с предисловием, комментариями и воспоминаниями А. Ф. Аксаковой. Письма 1857–1886 гг., III, Москва, 2004, 181–182; А. Ф. Гилбердинг – М. Ф. Рајевски, *4. октобар 1858*. Зарубежные славяне и Россия: документы архива М. Ф. Раевского 40–80 годы XIX века, составители В. Матула и И. В. Чуркина, Москва, 1975, 129–130.

11 И. С. Аксаков – Ј. Ф. Самарин, *Москва, 2. октобар 1858*. Переписка И. С. Аксакова и Ю. Ф. Самарина (1848–1876), издание подготовили Т. Ф. Пирожкова, О. Л. Фетисенко и В. Ю. Шведов, Санкт-Петербург, 2016, 68–72.

слојеве московског друштва и заинтересује их за судбине словенских народа, како би они у будућности својим финансијама и ангажовањем могли да омогуће значајније функционисање Московског словенског добротворног комитета, у то време мале и финансијски слабе организације.¹² Међутим, након само два броја, лист *Парус* је забрањен, па Аксаков не видевши простора за друштвено ангажовање, а након очеве смрти (1859), средином јануара 1860. године одлучује да напусти Москву и отпутује на своје друго путовање по Европи, на коме ће посетити и један део Балканског полуострва, па и Србију и српску престоницу. За даље деловање московских словенофила и Московског словенског добротворног комитета било је потребно установити стварно стање на терену, обићи јужнословенске земље и испитати актуелност словенског питања у њима, проверити ниво наклоности према Русији и уопште могућност њене месијанске улоге у покрету ослобођења Словена, те проширити мрежу контаката и успоставити јаче везе са словенским светом.¹³

У међувремену, Светоандрејска скупштина и повратак династије Обреновић, скренули су пажњу московских словенофила са бугарског на српско национално питање. Свесни његовог значаја, на иницијативу Аксакова, Алексеј Степанович Хомјаков одлучује да се писмено обрати Србима,¹⁴ па по завршетку рукописа крајем 1859. године обавештава Ивана Сергејевича: „Јуче сам завршио Србе. Надам се да ћете бити задовољни и да ћете радо потписати. За једног потписника могу чак и да гарантујем – за Константина Сергејевича. Уосталом, и за све скоро могу да гарантујем: мислим, да ћете се сви сложити, али тражићу од вас строги суд. Ствар је општа и озбиљна”.¹⁵ Рукопис *Србима. Посланица из Москве*, који је одобрило и потписало укупно једанаест словенофила,¹⁶ а који је настао с циљем да у политичком и моралном погледу утичу на млађу словенску браћу пред којима је била борба за ослобођење и уједињење, Аксаков је Србима представио током своје посете Београду. Суштина је била слање јасне поруке о враћању традиционалним словенским вредностима и истовремено упозорење од некритичког усвајања западног модела.¹⁷ Пре саме посете, Аксаков је будно пратио политичке прилике у Србији, и

12 Ј. Блажић Пејић, *нав. дело*, 65.

13 Исто, 91–92.

14 И. С. Аксаков – Н. С. Соханскаја, Москва, *середина септембра–20. септембар 1861. Семья Аксаковых и Н. С. Соханская (Кохановская). Переписка (1858–1884), составление, вступительная статья, подготовка текста и комментарии* О. А. Фетисенко, Санкт-Петербург, 2018, 118–121.

15 А. С. Хомјаков – И. С. Аксаков, [1859]. Полное собрание сочинений Алексея Степановича Хомякова, Письма Том. VIII, под редакцией П. И. Бартенева, Москва, 1904, 371.

16 Иван Сергејевич Аксаков, Константин Сергејевич Аксаков, Петар Иванович Бартењев, Петар Алексејевич Безсонов, Иван Дмитријевич Бељајев, Николај Алексејевич Јелагин, Александар Иванович Кошелев, Михаил Петрович Погодин, Јуриј Фјодорович Самарин, Фјодор Васиљевич Чижев и Алексеј Степанович Хомјаков: *К Србам. Послание из Москвы (Србљима. Послание из Москве)*, Лейпциг, 1860, 97.

17 М. Ковић, *Либерализам, Срби 1903–1914: историја идеја*, приредио М. Ковић, Београд, 2015, 166–169.

своју заинтересованост за Србе манифестовао покушајем да научи српски језик. Својој мајци је писао још из Беча да је Милош Обреновић веома болестан и да ће ускоро умрети, али да Србија неће изгубити, јер су сви веома задовољни његовим сином Михаилом.¹⁸ У Београд је допутовао 19. јула 1860. године и у Србији провео нешто више од месец дана. Није био задовољан политичким приликама које је затекао, посебно тиме што је кнез Милош удаљио либерале и завео диктатуру: „Тренутна ситуација је таква да ће наша реч да падне у воду, без да буде примећена. Замислили смо, да је након скупштине Србија започела самосталан пут развоја и да им треба савет. Нажалост, није баш тако. Грађански, слободни скупштински елемент, због незнања руске дипломатије и њених агената, признат је за револуционаран елемент и подвргнут је гоњењу и ограничавању, а самим тим, дат је простор за интриге и тајне смицалице. Људи скупштине, људи народне партије, људи европски образовани, али у исто време, наклоњени Русији, Москви, часопису *Русская беседа*, удаљени су из управе и њихова места заузела су Швабе. [...] Кнез Милош је већ веома стар и много му се прашта из разлога што га народ уважава. Веома је болестан и стога је позвао митрополита Михаила и сина Михаила. Ако он умре, догодиће се промена на боље – сви се томе надају“.¹⁹ Своју посету оценио је као изузетно корисну, јер како је сам писао, учествовао је у свим унутрашњим приликама и интересима, а што се Посланице тиче, иако је своје истомишљенике уверавао да је она с одушевљењем примљена, њено штампање, првобитно планирано у Београду, није наишло на одобрење ни кнеза Милоша, а ни његовог наследника Михаила, већ је по савету митрополита Михаила и либерала одлучено да се због цензуре штампа у Лајпцигу.²⁰ Током боравка у Београду, Аксаков је имао прилике да упозна кнеза Михаила и да с њим на кратко разговара, а српски кнез оставио је утисак веома образованог човека.²¹ Московски словенофили, као и сам Аксаков, полагали су огромне наде у Михаила Обреновића, а оно што му је замерано била је женидба католкињом. Посланица, за коју је Аксаков тврдио да у њој нема ништа политично, већ да она има искључиво духовни карактер,²² објављена је крајем новембра 1860. године, као двојезично издање, у издаваштву Франца Вагнера.²³ Михаило Обреновић је забранио Посланицу у Србији, а његов поступак разочарао је читаву породицу Аксаков.²⁴ Напуштајући Србију 1. септембра 1860. године, Аксаков се

18 И. С. Аксаков – О. С. Аксакова, *Беч*, 15. мај 1860. Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. Эпистолярный дневник 1838–1886 гг. с предисловием, комментариями и воспоминаниями Аксаковой А. Ф. Письма 1857–1886 гг., III, 108–110.

19 И. С. Аксаков – О. С. Аксакова, *Београд*, 20. јул 1860. Исто, 137–142.

20 И. С. Аксаков – О. С. Аксакова, *Београд*, 7. август 1860. Исто, 146–149.

21 И. С. Аксаков – О. С. Аксакова, *Београд*, 20. јул 1860. Исто, 137–142.

22 Российский государственный архив древних актов (даље: РГАДА), Ф. 1274, Оп. 1, Ед. хр. 1808, Л. 6–9. И. С. Аксаков – А. Д. Блудова, *Беч*, 31. октобар/12. новембар 1860.

23 К Сербам. Послание из Москвы (Србљима. Послание из Москве), Лейпциг, 1860, 1–100.

24 О. С. Аксакова – Н. С., О. С. и С. С. Аксаков, *Трст*, 18. новембар 1860. Вера Аксакова: дневники, письма, издание подготовила Т. Ф. Пирожкова, Санкт-Петербург, 2013, 348–350.

даље упутио на север, а у Новом Саду се видео са Јаковом Игњатовићем, који је забележио детаље њиховог сусрета. Том приликом, Аксаков му је у духу панславизма подвукао да се Срби могу уздати само у Русију, да је Русија спремна да дође до Дунава, не би ли помогла Србима и Бугарима, и тако се спојила са Словенима у велику словенску заједницу под својим окриљем, на шта му је Игњатовић одговорио, да је најбоље да се Србија самостално развија. О Аксакову, Игњатовић је забележио: „Аксаков, Рус од главе до пете, испуњен беше талентом, изображењем и патриотством. Свака реч му је ишла у корист Русије, ма да је и замазана Словенством. Аксаков – маркантна импозантна личност – као да ми је и сад пред очима. Руси се могу њим дичити. Душом и телом, славофилски панрусиста”.²⁵ Током боравка у Србији, Аксаков се упознао са бројним Србима, те и са Ђорђем Влајковићем, који му је касније писао,²⁶ а није успео да се сретне са Милорадом Медаковићем, који је због њега дошао у Нови Сад, али је Иван Сергејевич тад већ био отпутовао у Пешту.²⁷ Током јесени 1860. године, уочи братовљеве смрти, Аксаков је намеравао да отпутује у Херцеговину и узме учешће у тамошњим догађајима, али су га од тога одговорили. О томе отворено му је писао словенофил Јуриј Фјодорович Самарин оптужујући га да је одлуку донео из очаја, не видевши изгледа за даље друштвено ангажовање у Русији: „Изгледа да сте смислили да се посветите служби делу великом, светом, али далеко незрелом за решавање, и за нас још увек страном, без обзира на то, што нам је блиско и што су све наше симпатије на његовој страни... И шта ћете Ви да урадите на другом пољу, куда Вас вуче? Чиме ћете допринети, изузев паром здравих руку, којих и без Вас не мањка? Ви немате никаква средства, никакву подршку. Нико неће кренути за Вама, нити ће Вас подржати. Бескорисно мучеништво у туђем делу, то је све, што ћете имати пред собом”.²⁸ Ова идеја родила се приликом његове посете Црној Гори, током јуна 1860. године, када је на путу наишао на херцеговачке устанике. Тај сусрет оставио је јак утисак на њега, па је писао мајци како су се Херцеговци чврсто одлучили на устанак и био је спреман и тад да им се придружи: „Признајем Вам, осетио сам у себи Гарибалдијеву пожуду, и да познајем терен, језик и војну вештину – искрено Вам кажем, пошао бих с њима”.²⁹

Аксаковљева посета Србији била је вишеструко значајна. У Београду Аксаков је упознао Матију Бана, па поред представљања рукописа

25 Ј. Игњатовић, *Расподије из прошлог српског живота: мемоари: Састанак са Иваном С. Аксаковом године 1860*, Одабрана дела Јакова Игњатовића VIII, Нови Сад, 1953, 441.

26 Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (даље: ОР РНБ), Ф. 14, Ед. хр. 100, Л. 1–2. *Ђорђе Влајковић – И. С. Аксаков, 6. новембар 1860.*

27 ОР РНБ, Ф. 14, Ед. хр. 210, Л. 1–2 об. *Милорад Медаковић – И. С. Аксаков, Београд, 22. јун 1861.*

28 *Ј. Ф. Самарин – И. С. Аксаков, Петроград, 29. новембар 1860.* Переписка И. С. Аксакова и Ю. Ф. Самарина (1848–1876), 75–77.

29 *И. С. Аксаков – О. С. Аксакова, Цетиње, 1. јун 1860.* Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. Эпистолярный дневник 1838–1886 гг. с предисловием, комментариями и воспоминаниями А. Ф. Аксаковой. Письма 1857–1886 гг., III, 115–122.

Посланице, укључује се у рад Тајног одбора и учествује у припремању ус-
танка у Босни, у циљу њеног припајања Србији, па и изазивања опште-
балканског покрета.³⁰ У оквиру тзв. Српско-босанског одбора, чији је тај-
ни покровитељ био митрополит Михаило (Милоје Јовановић), Аксаков је
изабран за иностраног члана који је имао задатак да у име народа Босне,
Херцеговине и Старе Србије уговори добијање зајма у Русији, набави
оружје и транспортује га у Галац.³¹ Московски словенски добротворни
комитет подржао је ову замисао и на име прве субвенције послао 10.000
рубаља, односно око 3.000 дуката.³² Међутим, без званичног одобрења
руске и српске владе, ова акција остала је нереализована, а Аксаков је
разочарано писао протојереју Михаилу Фјодоровичу Рајевском: „Словени
и мене доводе до очајања, а више Србија, тј. Кнежевина. Постигли смо из-
ванредне резултате, којима се нисмо могли ни надати. Наше дело у Ср-
бији одобрила је наша влада, и без обзира на страшну беспарицу, на пре-
теће банкротство, цар је наредио да се српском кнезу да зајам, без камате
и рока отплате, 300.000 дуката, тј. 900.000 рубаља сребра. Новац је био
спреман, а онда је неколико месеци касније стигла депеша да одбијају да
прихвате зајам, под изговором да није време за куповину оружја”. У даљем
тексту писма, Аксаков је навео да Русија у Србији може рачунати само на
либерале: „Крстићи, Христићи и Гарашанин са друштвом неће се окре-
тати према нама, окретаће се несразмерно мање него неки Јанковић”.³³
Услед нереализованог плана Тајног одбора, митрополит Михаило писао
је својој пријатељици, руској грофици Антонини Дмитријевној Блудовој,
да је „владајућа партија била веома бојажљива и стидљива, или како се
то обично говори, благоразумна, по свој прилици по савету странаца, па
се тако главно дело није дало одавде, те стога Одбор мора да заћути и
сачека боље околности”.³⁴

Са упокојењем водећих ауторитета раног словенофилства,
Алексеја Степановича Хомјакова (1804–1860) и Константина Сергејевича

30 Више о раду Тајног одбора у: В. Ј. Вучковић, *Неуспела политичка акција Матија Бана (1860–1861)*, Историјски часопис 9–10 (1959), 381–409; В. И. Фрейдзон, *О белградском «комитете» М. Бана (1860–1861)*, Славянский архив: сборник статей и материалов, ответственный редактор С. А. Никитин, Москва, 1963, 100–115; И. В. Чуркина, *Русские славянофилы и афера Мати Бана*, Из истории Сербии и руско-сербских связей 1812–1912–2010, ответственный редактор К. В. Никифоров, Москва, 2014, 92–105.

31 *Протокол пре седнице Српско-босанског одбора, Београд, 6/18. август 1860*. Србија и ослободилачки покрети на Балкану од Париског мира до Берлинског конгреса (1856–1878), I (1856–1866), приредили В. Крстић и Р. Љушић, Београд, 1983, 149–150.

32 *Матија Бан – Средишњи одбор, Београд, 23. септембар/5. октобар 1860*. Исто, 171–174.

33 Российский государственный архив литературы и искусства (даље: РГАЛИ), Ф. 10, Оп. 2, Ед. хр. 18, Л. 55–58 об. И. С. Аксаков – М. Ф. Рајевски, 5. мај 1861; И. С. Аксаков – М. Ф. Рајевски, Москва, 5. мај 1861. Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. Эпистолярный дневник 1838–1886 гг. с предисловием, комментариями и воспоминаниями А. Ф. Аксаковой. Письма к разным лицам 1858–1886, III, 225–229.

34 РГАДА, Ф. 1274, Оп. 1, Д. 2179, Л. 14–15. *Митрополит Михаило – А. Д. Блудова, 23. септембар 1861*.

Аксакова (1817–1860), затим и првог председника Московског словенског добротворног комитета, Алексеја Николајевича Бахметева (1798–1861), започето је ново поглавље у историји Московског словенског добротворног комитета и у историји словенофилства уопште, а кључну улогу, поред Михаила Петровича Погодина (1800–1875), који је постављен за новог председника Московског словенског добротворног комитета, имао је управо Иван Сергејевич Аксаков, који је у првим годинама обављао дужност секретара и благајника ове организације.³⁵ Сматрајући се наследником свог брата Константина и Алексеја Степановича Хомјакова, Аксаков је покушао да се међу словенофилима наметне за вођу, па наставио даље да развија погледе изнете у Посланици. Колико је за њега Посланица била значајна, видело се по његовој изјави, да онај ко се не може сложити с оним што је у њој написано, не може ни бити прави словенофил.³⁶ Да је Аксаков био иницијатор Посланице види се и из писма руске књижевнице Надежде Степановне Соханскаје у коме она износи своје утиске о Посланици: „Наравно, она представља израз општег духа и моралног строја свих тих лица који су је потписали, али идеолог тога сте били Ви – говорим, не грешећи. [...] У Вашим речима, уклопљене у достојанствени тон Ваше Посланице, постоји нешто као унутрашње звон, које буди душу”.³⁷

Године 1861, захваљујући помоћи браће Јегора и Јевграфа Петровича Коваљевских, те новопостављеног директора Азијског департамента Николаја Павловича Игњатијева (1861–1864), Аксаков добија званичну дозволу да покрене лист *Денъ*. Новоосновано словенофилско гласило, које је одмах стављено у службу Московског словенског добротворног комитета, заступало је идеју словенске узајамности, и захваљујући извештајима руских дипломатских представника на Балкану, које им је гроф Игњатијев ставио на располагање, редовно писало о догађајима из политичког и културног живота словенских народа. Гласило, које је излазило сваке суботе (1861–1865), није имало велику подршку међу словенофилима, и током свог постојања, често је било предмет цензурисања, и у неколико наврата је забрањивано.³⁸

У међувремену, широм Балканског полуострва ширили су се немири незадовољног становништва против Порте. Током 1861. године, уз помоћ Црне Горе, Лука Вукаловић је подигао нови устанак у Херцеговини, на који се 1862. године наставио црногорско-турски рат. Разочарани због слабог пријема Посланице и нереализованог плана Тајног одбора, мос-

35 *Извештај Московског словенског комитета за 1861, 25. јануар 1861.* Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, приредили М. Јовановић, А. Тимофејев, Љ. Кузмичева и Е. Иванова, Београд–Москва, 2011, 224–225.

36 *И. С. Аксаков – Ј. Ф. Самарин, Москва, 31. мај 1864.* Переписка И. С. Аксакова и Ю. Ф. Самарина (1848–1876), 182–186.

37 *Н. С. Соханскаја – И. С. Аксаков, Макаровка, 19–21. август 1861.* Семья Аксаковых и Н. С. Соханская (Кохановская). Переписка (1858–1884), 114–117.

38 Н. И. Цимбаев, *нав. дело*, 113.

ковски словенофили се неко време нису бавили збивањима на Балкану, због чега их је критиковала грофица Антонина Дмитријевна Блудова, а Аксаков јој се правдао: „Ви нас напрасно оптужујете због равнодушности према словенском питању. Па ми имамо своју борбу, ништа гору од херцеговачке. Ја сам сам Вукаловић! Ја имам своју Порту, свог Омер-пашу у лицу Цензурног комитета или Головнина, ја већ пет година као уредник Беседе, Паруса и Дня ратујем за слободу и независност речи потчињене од стране једноплеменика, тј. Петрограда“. Међутим, учи бомбардовања Београда, у листу *День* појављује се непотписан текст *Са обала Дунава. Да ли да Словени очекују нешто у овој 1862. години* у коме је стајало да се очекује општебалкански покрет, али истовремено изражава сумња у могућност решавања Источног питања у словенофилском духу: „Они теже ка самосталности, траже је, код њих нема јединства мисли, јединства деловања. Свака глава има свој план, свака посебна националност сопствени интерес ставља испред, и на њему хоће да изгради систем Словенства. Не постоји општа идеја, идеја заснована на општем добру словенског племена“. Србија је истицана за балкански Пијемонт, а критикована је пасивна политика Михаила Обреновића, па и сам српски кнез због вођења „неке своје одвојене политике, само не у чистом словенском духу“, те се истовремено наводило да се Словенима сад чак и књаз Никола чини више као човек из народа, као енергичнији, који мање политизира, а више ради. Такође, српском кнезу замерало се и вођење политике по западном моделу, а насупрот томе, величала се личност кнеза Милоша: „По повратку у Србију, Јужни Словени су у кнеза Милоша гледали као на Сунце, које се изнова појавило да загреје њихову земљу, али му старост и смрт нису дозволили да испуни њихова очекивања“.³⁹ Неколико месеци касније, Иван Сергејевич Аксаков је наставио у истом тону, пишући да је све спремно, да је српски народ наоружан, нестрпљив, и да се само чека Михайлов знак: „Шта ради кнез Михаило? Дипломатија, сопствена неодлучност, и на несрећу, привлачност према политичкој мудрости, жеља да буде владар добро уређене државе, а дужан је да буде вођа-јунак целог народа-јунака“. Аксаков је даље наставио, да је према његовом мишљењу, Србија у последње време ишла погрешним путем развоја, да уместо да све своје снаге усмери ка једном циљу, ка ослобођењу целог српског племена, српска влада се потрудила да усваја европске обрасце државности. Свој текст је завршио тиме да они никако не губе наде у српски народ, већ да само указују на грешке српске владе и последице кнез Михалове неодлучности, те на крају позвао Русе да прилозима помогну православне балканске народе: „Да ли смо ми хришћани, да ли смо ми православни, Руси, Словени? Заборављамо ли ми свету дужност духовног и крвног братства? Ако Русија из различитих, без сваке сумње, оправданих разлога, не може да помогне православним Словенима непосредним учешћем у борби, онда треба да им пошаљемо новчану помоћ, која им је преко потребна“.⁴⁰

39 *День* бр. 33, Москва, 26. мај 1862; *День* бр. 34, Москва, 2. јун 1862.

40 *День* бр. 35, Москва, 1. септембар 1862.

Истовремено, устанак у Херцеговини, црногорско-турски рат и бомбардовање Београда, односно ишчекивање општебалканског покрета, допринело је да словенско питање постане актуелније међу Русима, што се истовремено одразило и на послове Московског словенског добротворног комитета. Због обавеза које су се гомилале, Аксаков напушта дужност секретара, а задржава дужност благајника (све до 1870. године).⁴¹ Од оснивања, а нарочито после 1861. године, како је Комитет постајао бројнији и финансијски боље стајао, за основни правац деловања означена је просвета. Поред обнављања и отварања школа, читаоница и библиотека, поред помоћи школама у новцу, књигама и школском материјалу, радило се на школовању што већег броја јужнословенских питомаца у Русији, а нарочито Срба.⁴² Аксакову, који је у ово време био кључна фигура у Комитету, привлачили су пажњу јужнословенски питомци, нарочито они који су се школовали у Москви, а које је подстицао да пишу и објављују своје текстове, позивао их код себе кући и са њима дискутовао. Желео је да се васпитавају у духу словенофилства, а познато је и да је лично подржавао Василија Пелагића,⁴³ кога му је својевремено, ради школовања о трошку Московског словенског добротворног комитета, препоручио протојереј Михаил Фјодорович Рајевски.⁴⁴ Такође, био је у преписци и са Живојином Жујевићем, питомцем који је са Петроградске духовне академије прешао на Правни факултет Петроградског царског универзитета, а који је објављивао рукописе у листу *День*. Везано за решавање словенског питања, Жујевић је писао Аксакову да се не слаже с њим, да, шта више, имају потпуно различито мишљење, али да имају само заједничку жељу, а то је тесна сарадња и узајамна љубав свих Словена. Стога, предложио му је да се организује окупљање Словена, на коме ће се решавати сва спорна питања.⁴⁵ Аксаков је у више наврата указивао на предности школовања Словена у Русији, и био присталица и заговорник његовог омасовљавања за добробит Словенства: „Несумњиво је да Словени који заврше своје школовање у Русији, не само да не изгубе своју националност и остану Словени, већ и снажније учврсте љубав према својој домовини, што се не може рећи за оне који се школују у Француској или чак у Немачкој”.⁴⁶ Везано за политичке прилике, Аксаков се крајем априла 1864. године жалио Михаилу Фјодоровичу Рајевском да нема вести из словенских земаља, те критиковао пасивност руске политике: „Наша ди-

41 Ј. Блажић Пејић, *нав. дело*, 145–146.

42 Исто, 153–154.

43 Исто, 162.

44 Рукописный отдел Института русской литературы (Пушкинского дома) Российской академии наук (даље: РО ИРЛИ РАН), Ф. 3, Оп. 4, Д. 503, Л. 3–5. М. Ф. Рајевски – И. С. Аксаков, *Беч*, 8. април 1863.

45 РО ИРЛИ РАН, Ф. 3, Оп. 4; д. 216, Л. 1–4 об. Живојин Жујевић – И. С. Аксаков, *Петроград*, 13. октобар 1864.

46 И. С. Аксаков, *Славянский вопрос 1860–1886. Статьи из «Дня», «Москвича» и «Руси» Речи в Славянском комитете в 1876, 1877 и 1878*, Сочинения И. С. Аксакова Т. 1, Москва 1886, 35–44.

пломатија, чини ми се, ту веома шепа... Чини ми се, да нам Исток сасвим испада из руку”.⁴⁷ Током 1864. и 1865. године, лист *День* је у неколико наврата писао о унутрашњим приликама у Србији, па се тако у тексту *Српска народна скупштина* упозорава да је српски народ због унутрашњих прилика близу да устане, а да би смена кнеза била ризична: „Ето зашто ми ценимо кнеза Михаила. Он је потребан Србији, и она мора с њим бити опрезна. Али, српски народ не разуме те потребе, и ако Михаило не призна права Скупштине, не учини министре одговорним по налогу народа, ако сам не затражи подршку те Скупштине, доживеће судбину Александра Карађорђевића”.⁴⁸ Такође, годину дана касније, објављен је текст *Српски кнез Михаило и његов будући наследник*, у коме се писало о разводу кнежевског пара, о намери кнеза Михаила да за наследника постави Милана Обреновића, о унутрашњим приликама и положају Скупштине, где се на крају закључује да због свега што је учинила влада кнеза Михаила неће бити чудно, уколико тријумфује партија Карађорђевића, и неочекивано примора кнеза Михаила да се одрекне престола, а уједно подвлачи се да су до тада Обреновићи уживали популарност у Србији.⁴⁹ Године 1866. Иван Сергејевич Аксаков се оженио дворском дамом, Аном Фјодоровном Тјутчевом, кћерком песника и словенофила Фјодора Ивановича Тјутчева, која ће бити снажна подршка у даљем раду свог супруга.

Међународне прилике током 1866. године, пораз Аустрије у рату против Пруске и Италије, па избијање устанка на Криту, утицале су на то да кнез Михаило Обреновић и српска влада убрзају припреме на стварању Првог балканског савеза, с циљем ослобођења балканских хришћана и стварања уједињене српске државе, или пак балканске федерације, у којој би Србија имала водећу улогу. Поред званичне Русије, која је била ослонац такве политике, Србија је имала подршку и московских словенофила, а Иван Сергејевич Аксаков одиграо је значајну улогу током преговора српске владе са бугарским емигрантима из Букурешта.⁵⁰ У оквиру новог словенофилског гласила *Москва* (1867–1868), као уредник, Аксаков је заговарао активније вођење руске балканске политике и преузимање иницијативе у решавању Источног питања, не искључујући могућност рата: „Русија да стане на чело, а не на реп тог покрета, који нагриза Исток”.⁵¹ Иако је Србију сматрао једином кадром за додељени подвиг, пишући о стварању Балканског савеза, нарочито је водио рачуна о бугарским интересима: „Ми желимо савез Бугара са Србима, али не можемо тражити од Бугара, да као Бугари нестану у српском племену”.⁵² Без обзира на то

47 И. С. Аксаков – М. Ф. Рајевски, 17. април 1864. Иван Сергеевич Аксаков в его письмах. Эпистолярный дневник 1838–1886 гг. с предисловием, комментариями и воспоминаниями А. Ф. Аксаковой. Письма к разным лицам 1858–1886, 253–255.

48 *День* бр. 21, Москва, 22. мај 1864.

49 *День* бр. 30, Москва, 28. август 1865.

50 Ј. Блажић Пејић, *нав. дело*, 196–197.

51 И. С. Аксаков, *Славянский вопрос 1860–1886. Статьи из «Дня», «Москвича» и «Руси» Речи в Славянском комитете в 1876, 1877 и 1878*, Сочинения И. С. Аксакова Т. 1, 112–117.

52 Исто, 122–127.

што је за Аксакова бугарско питање било ближе, и што је њихов устанак с нестрпљењем ишчекивао, знао је да изоловани покрет не може донети решење Источног питања. Упркос свему, лично није веровао у Балкански савез, па је писао да на основу одсуства договора међу балканским народима, западноевропске силе продужавају живот Османској империји: „Европска дипломатија види, да савез међу тим народима још није сазрео, да договор међу њима, и чак главни услови његови, још су недовољно разјашњени, и не само да подржава такву природу ствари, већ је на сваки начин и пооштрава”.⁵³ Такође, био је убеђен да балкански народи без учешћа великих сила не могу решити Источно питање: „Словени, Грци, Румуни и Албанци могу и морају да рачунају на сопствене снаге, али не треба да се заварavaju, ни себе, ни своје пријатеље, да ће Европа остати само гледатељка погибије Турске”.⁵⁴ Стога, његов циљ био је укључивање Русије у његово решавање.

На иницијативу Аксакова, априла 1867. године, унук прослављеног „бородинског генерала” и члан Московског словенског добротворног комитета, Николај Николајевич Рајевски, који је у међувремену са генералом Михаилом Григорјевичем Черњајевим направио план за слање руских официра међу балканске народе у циљу њиховог обучавања и припремања за рат са Турском, боравио је у тајној мисији у Букурешту и Цариграду, а затим је половином маја посетио Србију и Босну, где је уз подршку министра војске Миливоја Петровића Блазнавца обишао старе гарнизоне, како би установио стање српске војске.⁵⁵ По напуштању Букурешта, Рајевски је саставио *Пројекат организације устанка на Балкану* и копију истог послао руском посланику Николају Павловичу Игњатијеву у Цариград,⁵⁶ а Блазнавцу је поднео план о реформисању српске коњице, информације о путевима преко Дрине, па и списак путева на српској страни које је требало хитно поправити ради лакшег пребацивања снага у Босну.⁵⁷ Иако тзв. „балкански план” Николаја Николајевича Рајевског и Михаила Григорјевича Черњајева није реализован, није остао без значаја, што ће се показати само деценију касније, након избијања Велике источне кризе (1875–1878).

У међувремену, током маја и јуна 1867. године одржана је Велика етнографска изложба и Свесловенски конгрес, који су окупили велики број Словена у Петрограду и Москви. Најављујући овај догађај у листу *Москва*, Аксаков је писао да ће Москва одржати етнографски час и представити доказе словенског јединства, те истицао да догађај нема

53 И. С. Аксаков, *Славянский вопрос 1860–1886. Статьи из «Дня», «Москвича» и «Руси» Речи в Славянском комитете в 1876, 1877 и 1878*, Сочинения И. С. Аксакова Т. 1, 206–210.

54 С. А. Никитин, *Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50–70-е годы XIX в.*, Москва, 1970, 226–228.

55 Д. Леовац, *Србија и Русија за време друге владавине кнеза Михаила (1860–1868)*, Београд, 2015, 222; Ј. Блажић Пејић, *нав. дело*, 199–205.

56 *Белешка Н. Н. Рајевског, 26. април 1867.* Архив Раевских. Письма 1858–1876 гг, Том V, под редакцией Б. Л. Модзачевского, Петроград, 1915, 483.

57 С. Терзић, *нав. дело*, 210–211.

само интелектуални значај, већ и друштвени и политички. Наводио је да ће Словени у Москви осетити дух словенског јединства у међусобној комуникацији, да ће учврстити духовне и моралне везе са Русијом, па ће се тако са обновљеним и оснаженим снагама вратити својим кућама и својим свакодневним борбама, било са Мађарима, било са Немцима, било са Турцима, па додао: „И пре тога, баш 1848. године, одржавали су се конгреси Словена у Прагу, али они нису имали смисла: тамо није било нас, није било представника тог словенског племена, које је, по милости Божијој, једино сачувало слободу, саградило моћну у свету државу, којој је Бог предодредио велику мисију: да служи ослобођењу и препороду покорене и угњетене браће. Русија не тежи освајању, нити мислима на политичку доминацију: она жели само слободу духа и живота за словенске народе, који остају одани словенском братству. Она им представља моралну, а затим и политичку подршку, која се огледа у материјалној помоћи, без које им нема спасења”. Како је сам писао, Велика етнографска изложба и Свесловенски скуп у Москви, требали су на неки начин да буду „одговор Русије и словенског света, заједничка реакција на уједињавање немачког племена, и на све претње које им стижу из Европе”.⁵⁸ Током састанка у парку Сокољники у Москви, не помињући политичко обједињавање, Аксаков је позвао Словене на уједињење на основу општесловенског језика и јединствене вероисповести. Франтишек Ладислав Ригер оценио је његову позицију као појаву словенског сепаратизма, а штитећи идеју националне индивидуалности, позицију чешког представника подржали су и остали представници словенских народа.⁵⁹ Иако је Московски свесловенски конгрес показао да су словенски народи далеко од прихватања идеја панславизма, његов допринос била је популаризација словенског питања међу Русима, те јачање и ширење мреже Московског словенског добротворног комитета.⁶⁰ После 1868. године, након забране издавања листа *Москва*, Аксаков се привремено повукао из новинарства, и посветио се дужностима унутар московске Думе, Друштва љубитеља руске славистике, а нарочито унутар Московског словенског добротворног комитета, на чије чело је и званично стао након Погодинове смрти, крајем децембра 1875. године.⁶¹

Иван Сергејевич Аксаков, „пламтећи родољуб руски, који је за своју домовину сав горео, а при том Славјанство у свим тим народима жарко љубио”, како је то Јован Суботић забележио,⁶² представљао је кључну фигуру међу московским словенофилима и унутар Московског словенског

58 И. С. Аксаков, *Славянский вопрос 1860–1886. Статьи из «Дня», «Москвича» и «Руси» Речи в Славянском комитете в 1876, 1877 и 1878*, Сочинения И. С. Аксакова Т. 1, 147–150.

59 Л. П. Лаптева, *Идея славянской взаимности и славянские съезды XIX в.*, Славянские съезды XIX–XX вв., ответственный редактор М. Ю. Досталь, Москва, 1994, 19–20.

60 Ј. Блажић Пејић, *нав. дело*, 235–236.

61 Н. И. Цимбаев, *нав. дело*, 216.

62 *Живот Дра Јована Суботића (автобиографија)*. Књига четврта. Лето: Епоха трећа или четврта, Нови Сад, 1910, 28.

добротворног комитета. Интересовање за Србе испољио је у раној младости, те током свог деловања био у преписци са многим Србима, попут митрополита Михаила, Трифуна Анастасијевића, Матије Бана, Алимпија Васиљевића, Ђорђа Влајковића, Живојина Жујевића, Јована Илића, Димитрија Матића, Милорада Медаковића, Љубомира Ненадовића, Милосава Протића, Пантелије Срећковића и др. Са „духом револуционара“ био је спреман на смелије подухвате, што се нарочито показало током Велике источне кризе. Иницирањем обраћања путем брошуре *Посланице Србима из Москве*, која је уједно представљала и први покушај словенофила да утичу на политичке прилике једне земље, затим учешћем у Тајном одбору Матије Бана, те у балканским плановима Михаила Григорјевича Черњајева и Николаја Николајевича Рајевског, само је најављивао оно што ће се под његовом палицом догодити 1876. године, увлачењем Србије у сукоб са Турском и слање руских добровољаца у Србију на челу са Михаилом Григорјевичем Черњајевим. Његов допринос у погледу зближавања Србије и српског народа са Русима препознат је,⁶³ па тако од 2019. године једна од улица у београдској општини Чукарица носи његово име.

63 Године 1877. награђен је од стране српског Црвеног крста: РГАЛИ, Ф. 10, Оп. 1, Д. 137, Л. 1. *Уверење о додели награде са знаком Друштва Црвеног крста Србије, 1877.* Такође, награђен је и Таковским орденом: Архив Србије (даље: АС), Вариа (даље: В), 1629. *Архимандрит Сава – Милосав Протић, 13. април 1877.*

IVAN SERGEYEVICH AKSAKOV AND SERBIA (1860–1868)

Summary:

Prominent Russian Slavophile, Ivan Sergeyevich Aksakov (1823–1886), poet and publicist, was one of the leaders of the Moscow Slavic Benevolent Committee (1858–1878), a social organization, mostly of Slavophile orientation, which was founded as a result of the *post-Crimean era* to influence the political, church, cultural, educational and even economic development of the Slavic population in Turkey and Austria-Hungary. Connecting with the Moscow Slavophiles, Aksakov showed an interest in the fate of the Balkan Christians at an early age and after returning from his first trip to Europe, he activated his activities in that direction, participating in the founding of the Moscow Slavic Benevolent Committee (1857–1858) and taking over the editing of the Slavophile newsletters while pointing to the importance of news from the Slavic world (1858–1860). From the time of Obrenovic's return to power, and especially during the second reign of Mihailo Obrenovic, the attention of Moscow Slavophiles, and Aksakov himself, initially focused on the Bulgarian population, was redirected to Serbia, which in the eyes of Slavophiles was seen as the Balkan Piedmont. Initiating the creation of the brochure *To the Serbs: a message from Moscow* (1860) by participating in the plans of the Secret Committee (1860–1861), intending to cause an all-Slavic uprising in the Balkans, and then by participating in the *Balkan plans* of Mikhail Grigoryevich Chernyaev and Nikolay Nikolayevich Raevsky (1867), Ivan Sergeyevich Aksakov tried to directly impact the policy of Mihailo Obrenovic and the solution of the Serbian national question, which will prove successful a few years later, during the years of the Great Eastern Crisis (1875–1878).